

**ОТ ПЕРИФЕРИЯ КЪМ ПОЛУПЕРИФЕРИЯ.
НАУМ ДОЛИНСКИ (1890-1968 г.) В ИСТОРИЯТА
НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИЧЕСКА МИСЪЛ**

Доц. д. ист. н. Пенчо Д. Пенчев

Въведение

Траекториите на развитие на българската икономическа мисъл са относително слабо познати дори на специалистите. Подобно твърдение е донякъде парадоксално, понеже от една страна основните факти и произведения на учени със забележимо присъствие не са тайна и не е необходимо да бъдат преоткривани. От друга страна обаче, познанието за тях често се състои от елементарен преразказ на основни произведения. По този начин редица важни характеристики и специфики на българската икономическа мисъл, като отношението на българските икономисти към принципно важни теоретични и практически проблеми, наличието или неналичието на оригинални приноси, положението и приносите на българската икономическа мисъл в сравнение с подобни общества и държави и т.н., остават слабо разработени изследователски полета.

Разрешаването на посочения парадокс е важно и е не само въпрос на интелектуално любопитство или на връщане на въображаем „дълг“ към предшествениците. Възможността или невъзможността да се прави и преподава истинска наука в една малка държава със слаби интелектуални традиции, които често се разкъсват между провинциалното високомерие и съзнателното плагиатство и/или самоунижение е въпрос, който има и актуално звучене. Ако в страната липсват условия да се изучават и преподават върховите постижения на науката и съответно да се правят (макар и малки) приноси, то тогава харченето на публични пари за държавни университети и други академични институции е неоправдано. Обратно – възможността да се получава качествено знание и да се участва адекватно в международния на-

учен живот е солиден аргумент в полза на инвестирането на държавни средства в академични институции.

Историята на българската икономическа мисъл, илюстрирана от съдбата и най-вече от научното творчество на Наум Долински, може да хвърли светлина върху отговора на този въпрос.

Специалното внимание към Наум Долински е оправдано и по друга причина. В съвремението той е слабо познат като икономист. Въпреки огромния му и разнообразен принос за развитието на българската икономическа мисъл научното му наследство е характеризирано преднамерено „критично“ от марксистката историография като „еклектична забърканост“, „идеалистическа лутаница“ или като стигащо до „непреодолими противоречия“ и „най-абсурдни резултати“¹. Тази позиция може да се приеме за оправдана с оглед на факта, че Долински често и с основание критикува редица марксистки постановки – т.е. недолюбването между Долински и марксистите е взаимно. Също толкова „критични“ и (целенасочено или случайно) неточни спрямо Долински са и някои съвременни изследвания по история на българската икономическа мисъл, в които с широк замах се обобщава, че политическата икономия в България „лесно влиза в прокрустовото ложе на имитаторството и минималистката теоретична програма“ и че по този начин тя „допринася немалко за отдалечаване на теоретичното икономическо познание от здравословните съмнения и строгост на позитивисткото мислене и на емпиричната проверка“².

На този общ фон се отличават първите опити за обективна фактологична или аналитична оценка на някои от приносите на Н. Долински³. Друга

---

¹ Григоров, К., *Развитието на буржоазната икономическа мисъл в България между двете световни войни (теоретични насоки)*. София: Наука и изкуство, 1960.

² Аврамов, Р. *Комуналният капитализъм. Из българското стопанско минало*, т. III, София: Център за либерални стратегии, Фондация „Българска наука и култура“, 2007, с. 351. Цитираната характеристика на българската икономическа мисъл за периода между двете световни войни е наистина твърде неточна, що се отнася до изследователските постижения и методи на Наум Долински. Той е сред икономистите, които най-последователно настояват за необходимост от емпирична проверка на различни твърдения, особено когато те се отнасят до провеждането на конкретна стопанска политика. Отвъд нивото на фундаменталните икономически принципи Долински обикновено не се задоволява с априорни твърдения, а настоява за строга емпирична проверка и тестване.

³ Цонев, Ст., М. Цонева. *Проф. Н. В. Долински за стопанската конюнктура*. // Годишник на Икономически университет – Варна, т. 72, 2000; Неновски, Н., Р. Андреев. *Българските икономисти за Голямата депресия*. София: Стопанство, 2013.

част от публикациите, тезите и хипотезите на Долински са сравнително добре известни на съвременните стопански историци, които ги ползват при анализите си на основните тенденции в българската икономика за периода между двете световни войни⁴. Авторът на тази студия смята, че е необходимо тези слаби тенденции да се доразвият.

Научното творчество на професор Долински може условно да се обобщи в няколко основни групи: 1) теория на политическата икономия, включително изследване на стопанската конюнктура и предприемачеството; 2) теория на стопанска политика; 3) практикоприложни и други изследвания с основен акцент върху българската икономика – в тази група най-многобройни и задълбочени са публикациите върху състоянието, проблемите и перспективите пред българското селско стопанство. На тях са посветени основните глави от изложението.

Тази студия има две цели: едната чисто историческа, а втората по-скоро аналитична. Историческата е да се направи синтезирана реконструкция на основни елементи от различните групи в научното творчество на проф. Долински и по този начин да се открие неговото място в историята на българската икономическа мисъл. Аналитичната цел е да се разкрият детайлите в процеса на преминаване на България от интелектуална периферия в полупериферия по отношение на икономическите изследвания.

Главната хипотеза на предлаганото изследване е, че през 30-те години на XX век българската икономическа мисъл претърпява важна трансформация. Тя се състои в прехода от интелектуална периферия към полупериферия. В перспективата на така поставената хипотеза научните дирения и публикации на проф. Наум Долински в периода, който обхваща приблизително времето от 20-те до средата на 40-те години на XX век, се ползват едновременно за нейното доказване и за илюстрация на детайлите по прехода към полупериферия. Неговите академични публикации имат основна заслуга за постепенното излизане на българската икономическа наука от състоянието на периферност и имитаторство, но от друга страна те илюстрират факта, че през този период тя разполага с човешкия и научния потенциал да започне процеса на излизане от интелектуалната периферия

Основен методологически подход на представената разработка е историческата реконструкция на главните идеи и концепции, които присъстват в

---

⁴ Виж например: Димитров, М. *Държавата и икономиката в България между двете световни войни 1919-1939 г.* София: Стопанство, 2014.

изследванията на проф. Наум Долински. Градиво за подобна реконструкция са многобройните му публикации в различни академични издания от началото на 20-те приблизително до средата на 40-те години на XX век. Това е направено на фона на историческия контекст, в условията на който той работи. Периодът обхваща изключително драматични за страната и за света икономически и политически събития – последиците от Първата световна война, постепенният възход на тоталитарни политически режими, Голямата депресия, последвалата Втора световна война и т.н. Използва се и сравнителният метод, за да се установи до каква степен неговите теоретични и практически виждания са в крак с основните постижения на икономическата наука в периода между двете световни войни.

С оглед адекватното постигане на целите на изследването е необходима ясна теоретична и методологична рамка, която да е основа за третирането на понятието „интелектуална периферия”. Без подобна рамка всяко твърдение за преминаване на българската икономическа мисъл от състояние на периферност към полупериферност би било необосновано. Като определение за интелектуална периферия възприемаме дефиницията на У. Маки, според който степента на интелектуална периферност на даден регион, държава или група държави се определя от три условия: 1) една държава или регион е по-периферна, колкото повече е склонна да внася идеи от т.нар. интелектуално ядро; 2) скоростта на разпространение на новите идеи – колкото по-бавно се разпространяват новите идеи, толкова по-периферен е районът, в който те се разпространяват; 3) модифицирането на внесените идеи – колкото по-малко се модифицират внесените идеи, толкова по-периферна е държавата или регионът вносител⁵.

От гледна точка на България и развитието на икономическата наука в страната очевидно като интелектуално ядро могат да се приемат водещите държави и изследователски центрове в Централна и Западна Европа, а също и в САЩ. Скоростта на разпространение на идеите от ядрото към периферията или полупериферията може да се определи на база на това, кога е публикувана дадена книга или статия и кога основните ѝ постановки се приети, интерпретирани или отхвърлени от българските икономисти. Напълно точен критерий за това доколко внесените идеи се модифицират не може да се

---

⁵ Maki, Uskali. *Economic Thought of the Outskirts: Towards a Historiographical Framework for Studying Intellectual Peripheries*. // *Research in the History of Economic Thought and Methodology*, Vol. 14, 1996, pp. 307-323.

установи, но все пак комбинирането на внесена идея (или група идеи) с друга идея (или група идеи), прилагането на внесени идеи за анализ на особеностите на българското стопанство и съответно приемането, усъвършенстването или отхвърлянето им могат да се считат за модифициране.

Глава първа

Проф. Наум Долински (1890-1968) – биографични данни и исторически контекст

Професор Наум Владимирович Долински е един от най-влиятелните, теоретично подготвени и оригинални стопански мислители, работили в България през периода между двете световни войни. Той е роден през 1890 г. в Петербург, където завършва Политехническият институт. Преподава политическа икономия, статистика, аграрна политика и история на стопанските доктрини във Висшето търговско училище във Варна още от основаването му през 1921 г. Н. Долински пристига в България като част от емиграцията, бягаща от установения в Русия болшевишки режим⁶. Той има намерение да продължи към Прага, където му е предложено място на редовен доцент в Карловия университет. Решава да остане във Варна по предложение на основателя на Висшето търговско училище в града Цани Калянджиев и след препоръка на видния руски икономист Петър Б. Струве. Вероятно решението му е повлияно от надеждата, че установеният в Русия режим няма да се задържи дълго на власт, така, оставайки във Варна, той по-лесно и бързо би могъл да се завърне в родината си. Същевременно може с основание да се предположи, че сред мотивите за оставането му във Варна е възможността за академична реализация в едно току-що основано висше училище, в което няма установени връзки, зависимости и традиции и което би могло да даде много по-голяма свобода на младите си кадри.

Н. Долински прави усилия да насочи академичното си развитие съобразно традициите на дореволюционна Русия. Той е от първите, които минават през т.нар. магистърски изпити по политическа икономия в основания през 1922 г. Руски юридически факултет в Прага. Преди 1917 г. в Русия подобни изпити са били задължителни за кандидатите за научна степен в об-

---

⁶ По-подробно за руската „белогвардейска“ емиграция в България виж: Спасов, Л. *България и СССР 1917-1944 г. (политико-дипломатически отношения)*. В. Търново: Фабер, 2008.

ластта на икономиката⁷. Впоследствие, със стабилизирането на режима в СССР, Долински приема пребиваването си в България като трайно и успешно се интегрира в новата обстановка. Това личи от факта, че в многобройни статии, той пише за българския народ като за „нашия народ”, а за българското стопанство като за „нашето стопанство”.

Научната и преподавателската кариера на Н. Долински се осъществява в период, натоварен с разнообразни политически и икономически събития. Те обхващат установяването на болшевишки режим в Русия през 1917 г. и коренната промяна на стопанската система там. Новият стопански модел на СССР, който се базира на премахването на частната собственост върху средствата за производство и централизираното планиране неизбежно привлича вниманието на широката общественост и на академичните среди. Освен това установяването на социалистически стопански модел дава тласък на известния дебат за изчислението в социалистическата стопанска система с главни protagonисти Лудвиг фон Мизес и Фр. Хайек от една страна и Оскар Ланге и Аба Лернер от друга. С подобен магнитут са поне още две събития – Голямата депресия от 30-те години на XX век и Втората световна война (1939-1945 г.). Те дават тласък за нови търсения в областта на икономическите анализи и организацията на обществото. В сферата на икономическите анализи могат да се споменат фундаменталните изследвания на Фридрих Хайек и Джон Мейнард Кейнс. Дебатът между двамата е един от най-забележителните в световната история на икономическата мисъл, със сериозно влияние върху стопанската политика в периода след края на Втората световна война. От гледна точка на организацията на обществото експериментите през междувоенния период включват националсоциализма на Хитлер, корпоратистката структура на Мусолини, монархическите диктатури на Балканите, кемалистките модернизационни опити в Република Турция и т.н. Научното творчество на проф. Долински неизбежно е повлияно от интензивността и дълбочината на посочените събития.

Българската стопанска и политическа действителност също не е без значение при анализа на развитието на икономическата мисъл. През периода между двете световни войни българската икономика е предимно аграрна, а различните правителства с променлив успех правят целенасочени опити за насърчаване на селскостопанската модернизация. Забележителен момент в

---

⁷ Волошина, В. Ю. *Подготовка научно-педагогических кадров в вузах Русского зарубежья.* // Вестник Томского государственного университета, №288, 2005, с. 176-181.

развитието на българската стопанска политика през периода от след края на Първата световна война (1919 г.) до септември 1944 г. е постепенното ѝ преориентиране от насърчаване на индустрията към насърчаване на селското стопанство. Тласък за това дава правителството на БЗНС, начело с Александър Стамболийски (1920-1923 г.), но през 30-те години и в условията на Втората световна война усилията в тази посока не намаляват. Белег на засилената държавна намеса в селското стопанство е разработката и публикуването на Петгодишен земеделско-стопански план през 1941 г.⁸ Политическият живот в страната е разкъсван от преврати (1923, 1934 и 1944 г.), от постепенно настъпление на авторитарни и тоталитарни политически идеи и идеологии. В тези рамки обаче съществуват и други явления, които обхващат появата на нови висши училища, на европейски образована и ориентирана интелигенция, чиито представители все по-уверено се вписват в интелектуалните традиции и спорове на Стария континент.

Първите години от преподавателската дейност на Н. Долински в България са съпроводени с редица трудности. Най-сериозната от тях е това, че повечето му студенти са с „доста силна марксистка подкваса“ и гледат на него с недоверие, понеже той е беглец от болшевишкия режим в Русия. Проблемите от идеологически характер са преодолени, след като Н. Долински организира специален семинар, където марксистките концепции са подложени на дискусия и задълбочена научна критика, без това да предполага или изисква от участниците в семинара промяна на убежденията им⁹. Професор Долински преподава във Варна до края на 1944 г. След идването на власт на доминирания от комунистите Отечествен фронт е отстранен от професорската си катедра. До смъртта си през 1968 г. остава в България¹⁰, но без да има възможност да преподава или да публикува.

---

⁸ Петилетният план за българското селско стопанство не е официално публикуван, вероятно поради военновременните условия. Н. Долински е един от малкото български икономисти, които се изказват положително за заложените в плана идеи, включващи засилена държавна намеса в почти всеки аспект от селскостопанската дейност (Долински. Петгодишният... 1942).

⁹ Долински, Н. *Първите ми спомени за училището*. // Сборник в чест на проф. Ц. Калянджиев. Варна: Печатница „Изгрев“, 1942, с. 58-64.

¹⁰ Цонев, Ст., А. Балтаджиева. *Проф. Наум Долински (1890-1968)*. // Известия, №1, 1995, с. 24-31.

Глава втора

Наум Долински и теорията на политическата икономия

Според представителите на марксистката историография на икономическата мисъл в България, благодарение най-вече на публикациите на руските емигранти Н. Долински и С. Демостенов през 30-те години на XX век в българската икономическа наука като цяло надделява теоретичната линия на субективната австрийска школа¹¹. Това твърдение не е напълно погрешно, но с него в известен смисъл се преувеличава значението и тежестта на една школа в икономическата мисъл и се пренебрегват ролята на други, също така влиятелни течения. Българската икономическа наука през 30-те години на XX век не е просто вариант или преповтаряне на идеите на австрийската школа. Тя е много по-богата и в нея се преплитат доста повече влияния и школи. Това твърдение е валидно и за публикациите на Наум Долински.

Анализът на произведенията на проф. Долински, посветени на теоретичните проблеми на политическата икономия, показва, че в някои постановки той действително се доближава до възгледите на К. Менгер. Но това не го превръща в популяризатор на неговите идеи или на тези на последователите му. Още повече че тогава австрийската школа не е съвсем ясно разграничена от другите школи в икономическата мисъл. През 30-те години на XX век Лудвиг фон Мизес с право отбелязва, че австрийската школа в икономическата мисъл не се отличава принципно от останалите. Долински често критикува фундаментални концепции на представители на австрийската школа като Ойген фон Бьом-Баверк и Рихард фон Стригл, познава но не приема всички възгледи на Лудвиг фон Мизес, необяснимо защо пропуска да отбележи теоретичните приноси на Фридрих Хайек и като цяло се опитва да развие някои от идеите на Менгер въз основа на теориите на Рикерт, Винделбанд, П. Струве, Р. Лифман и др. Общият поглед върху произведенията на проф. Долински показва изключително добрата му информираност относно историята на икономическите теории и за съвременните му икономически идеи. Така например в своя „Курс по политическа икономия“ той цитира или се позовава на над 240 икономисти, социолози, психолози, философи, историци и др. от различни епохи, с различни убеждения и принадлежащи към различни национални традиции. Най-широко обаче са ползвани

---

¹¹ Григоров, К. Цит. съч.

немскоезични автори. Поради тази причина публикациите на проф. Долински дори могат да се приемат за част от икономическия дебат в немскоезичния свят на Централна Европа.

Първата публикация на български език от Н. Долински са неговите лекции, издадени като „Курс по теория на политическата икономия” през 1923 г.¹² По-късно този курс е значително преработен и обогатен в учебника „Курс по политическа икономия”, публикуван през 1937 г.¹³ Още през 1923 г. Долински дава свое определение за политическата икономия като наука за стопанството, като самото стопанство „се характеризира със задоволяването на човешки потребности и ограниченото количество на средствата за тяхното задоволяване сравнително с обема на подлежащите на задоволяване потребности”¹⁴. В това отношение Долински посочва, че още руският икономист Иван Посошков (1652-1726)¹⁵ е уловил по-добре от Адам Смит същността на науката за стопанството, като е нарекъл своето изследване „за богатството и бедността”, докато Смит се е концентрирал само върху богатството на народите. Определението на Долински в частта си за оскъдността на средствата за задоволяване на човешките потребности се доближава много до придобилото известност по-късно определение на Л. Робинс за икономиката като „наука, изучаваща човешкото поведение като отношение на цели и оскъдни средства, които могат да имат алтернативна употреба”¹⁶. В определението на Долински обаче не присъства идеята за възможната алтернативна употреба на оскъдните средства. Именно поради тази причина в изданието през 1937 г. „Курс по политическа икономия” Долински възприема определението на Робинс¹⁷.

Прави впечатление фактът, че Л. Робинс публикува своето знаменито, а и до днес широко прието, определение за същността на икономическата наука през 1932 г. Пет години по-късно то вече заляга в учебник по полити-

---

¹² Долински, Н. *Курс по теория на политическата икономия*. Варна, 1923.

¹³ Долински, Н. *Курс по политическа икономия*. Варна: Издание на Студентското дружество „Христо Ботев” при Висшето търговско училище, 1937.

¹⁴ Долински, Н., *Курс по теория на политическата...*, с. 11.

¹⁵ Подробно за икономическите и социални възгледи на Посошков виж: Nenovsky, N. *Economic and Social Thoughts of Ivan Pososhkov (1652-1726)*. ICER (Torino), Working Paper №02/2010.

¹⁶ Robbins, L. *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*. London: Macmillan, Limited, 1932, p. 15.

¹⁷ Долински, Н., *Курс по политическа икономия...*, с. 9.

ческа икономия в България. От гледна точка на социалните науки подобна скорост на проникване на новите идеи от ядрото към периферията и превръщането на тези идеи в част от материала, който се преподава на студенти е наистина забележителна. На студентите във Висшето търговско училище във Варна се предлага без почти никакво забавяне най-доброто, до което е достигнала световната икономическа мисъл през 30-те години на ХХ век. Явно един от белезите на премахване на периферния статут на България в интелектуалната сфера на налице.

Друг важен аспект от виждането на Долински за същността на политическата икономия като наука за народното стопанство е обвързването на това стопанство с частната собственост. Той пише:

„... въвн от идеята за частната собственост немислимо е и въобще всичко онова, което ние разбираме като народно стопанство, без нея нямат място явленията на размяната, без нея не могат да възникнат и всичките ония проблеми, които дават съдържанието на стопанските явления, и теоретичното изучаване на които съставя съдържанието на науката за стопанството”¹⁸.

От гледна точка на методологията на икономическите изследвания и на известния „спор за метода”, касаещ дедуктивните и индуктивните методи и олицетворен в противопоставянето между Карл Менгер и Густав Шмолер¹⁹, проф. Н. Долински заема умерена позиция, но по-скоро е на страната на Менгер и на дедуктивизма. Това обаче не означава пълно отхвърляне на аргументите и постановките на историзма. Така той е убеден, че учението на физиократите отразява особеностите на конкретната историческа обстановка във Франция през XVIII век, както и че класическата политическа икономия носи отпечатъка на социалните и стопанските отношения на Англия от края на XVIII и началото на XIX век²⁰. Той смята „претенциите на естествознанието да бъде само то образец на обективната и точната наука” за логически несъстоятелни. Освен това изразява недоверие относно безкритичното прилагане на математиката и на математическите методи в икономиката. Това се дължи на факта, че на точно измерване и съответно на мате-

---

¹⁸ Долински, Н. *Курс по политическа икономия...*, с. 142.

¹⁹ По-подробно за този спор виж: Louzek, M. *The Battle of Methods in Economics. The Classical Methodenstreit – Menger vs. Schmoller.* // *American Journal of Economics and Sociology*. Vol. 70, 2011, pp. 439-463.

²⁰ Долински, Н., *Курс по теория на политическата икономия ...*, с. 70.

математическа манипулация подлежат явленията на материалния свят, докато законите, които засягат човека и съответно икономиката, са от съвсем друго естество²¹. Социалните явления, според Долински, са много сложни и не зависят само от една причина, а от фактори, които са невидими или неизмерими²². В този дух е и критиката, която Долински отправя към Стенли Джевънс, който според него тълкува твърде широко приложението на математическите методи в икономическата наука²³.

От друга страна обаче, проф. Н. Долински съвсем не отрича възможностите, които дават емпиричните статистически проучвания и прилагането на (елементарни) математически модели в изследвания на специфични стопански проблеми. Така например той смята, че виждането на класическата политическа икономия за неизбежното разоряване на дребните земеделски собственици и за концентрацията на поземлената собственост е преодоляно в науката не благодарение на абстрактно-дедуктивни изследвания, а чрез конкретни статистически проучвания на тенденциите в селското стопанство²⁴. Поради тази причина той широко използва статистически данни, изчислява индекси и намира корелации между различни величини в изследванията си за българското селско стопанство. В повечето случаи обаче статистическите сведения служат по-скоро за илюстриране на определени тенденции, а не като основа за откриване на някакви закономерности²⁵. В известен смисъл Долински се доближава до позитивистката методика на съвременните неокласически изследвания с твърдението си, че правилна оценка на конкретен проблем не може да се даде въз основа на априорни твърдения, а само въз основа на обективни изследвания²⁶. От гледна точка на преминаването на българската икономическа наука от периферия към полупериферия отново виждаме бързото проникване на идеи и методи в страната, като при

---

²¹ Пак там, с. 15.

²² Долински, Н. *Количествен състав на българското домакинство, особено на селското*. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. II, 1930, с. 32-33.

²³ Долински, Н. *Курс по теория на политическата икономия...*

²⁴ Долински, Н. *Въпроси из областта на българското землевладение*. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, 1927-1928.

²⁵ Долински, Н. *Проявите на кризата в българското земеделско стопанство*. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. VIII, 1936, с. 1-92; Долински, Н. *Българското и датското земеделско стопанство. Опыт за сравнение*. Варна: Държавен университет Св. Кирил Славянобългарски, 1946.

²⁶ Долински, Н. *Аграрна политика*. Варна: Печатница „Войников“, 1933, с. 102.

това Долински се опитва не просто да приеме позитивизма, а да го модифицира съобразно вижданията си и основните позитивистки принципи.

В теоретичен план тезите на проф. Долински частично се доближават до тези на Карл Менгер и по отношение на същността и определението, което дава за капитала. Според определението на Долински капиталът е както организираща стопанството и производството сила, така и източник за извличане на доход, за получаване на печалба. Именно затова исторически понятието „капитал“ е възникнало с появата на паричния капитал като средство за получаване на лихва²⁷. Поради тази причина той отхвърля вижданията на Рикардо за това, че земята не е капитал и го свързва с наличието на пазар и на частна собственост: „*Понятието капитал всякога предполага собственост или присвояване..., както последните от своя страна предполагат явленията на пазара. Който говори за пазар в изолирано или в социалистическо стопанство, проявява пълно неразбиране [на] същността и особеностите на съвременното стопанство. Изолираното стопанство не може да има капитал, защото в него има само един стопанстващ субект. На същото основание не може да има капитал в социалистическото стопанство; там мястото на дохода се заема от рациона, от пая, както дохода на отделния субект се замества с установеното от държавата възнаграждение*”²⁸.

Именно от тези позиции Долински подлага на критика теорията за капитала като произведени средства за производство; на Джевънс за капитала като съвкупност от благата, необходими за поддържането на работниците от всеки вид, заети в производството²⁹; на Бьом-Баверк за капитала като блага, създадени през различните стадии на обходните пътища за производство. Според него тези теории се съсредоточават върху техническите характеристики на капитала и в крайна сметка концепцията на Бьом-Баверк например може да се сведе до баналната истина, че е по-добре да отсичаш дърветата с брадва, отколкото да използваш само ръцете си за тази цел. Вижданията на проф. Долински обаче не могат да се приемат като пълно копиране на Менгер. В специален апендикс към най-известното си произведение „Принципи на икономиката“ (*Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*) Менгер изрично

---

²⁷ Долински, Н. *Курс по политическа икономия...*, с. 148.

²⁸ Долински, Н., *Курс по теория на политическата икономия...*, с. 59.

²⁹ Виж определението на Джевънс в: Jevons, W. S. *The Theory of Political Economy*. Edited by R. D. Collison Black. Penguin Books, 1970 [1871], p. 226.

уточнява, че не всички източници на доход са капитал. В частност земята и постройките не могат да се смятат за капитал³⁰. Очевидно и в анализите си на същността на капитала Долински не просто отхвърля някои от класическите постановки и дефиниции, а се опитва да ги модифицира, като прилага открития на по-късни видни икономисти.

Професор Долински се доближава до принципите, характерни за австрийската школа на икономическата мисъл и с редица други свои виждания. Сред тях е твърдението му, че стопанският ред като общо правило не се създава въз основа на рационални планове, а по-скоро е резултат от спонтанен исторически процес³¹. Важен елемент в цялостната му стопанска философия е разбирането, че рационалният и пресмятащ homo economicus не е реален персонаж, отделен с „китайска стена“ от останалите области на човешкия живот, че стопанството не е откъснато от социалното цяло и че „*стопанските импулси не създават самостоятелна система от преживявания, независими от другите състояния и преживявания на човека*“³². Като пример за това, че стопанският рационализъм не винаги е в основата на стопанската дейност Долински сочи българското земеделие, което се характеризира с факта, че голяма част от земеделците произвеждат зърнени храни, независимо от движението на техните цени³³, т.е. дори когато цените на зърнените култури трайно намаляват, площите, засети с тях в България, не намаляват. Не само българското земеделие, но земеделието по принцип дълго време не е било обект на научен стопански анализ, защото то не е напълно рационално, по същината си то е не просто „начин на работа, а начин на живеене“³⁴. Печалбата не е единственият мотив и за дейността на предприемача, който може да е движан от честолюбие, воля за власт и други подобни, които не се вменят в схемата, която се опитва да представи човека като машина за

---

³⁰ Menger, C. *Principles of Economics*. Terra Libertas, 2011 [1870], pp. 303-305.

³¹ Долински, Н. *Учението на Валтер Ойкен като нов опит за разрешаването на основните проблеми на икономическото знание*. // Архив за стопанска и социална политика, XVI, 1941, 4, с. 231-247.

³² Долински, Н. *Реформата на икономическата идеология в трудовете на Отм. Срапн*. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. II, 1930, с. 29.

³³ Долински, Н. *Реколтите от зърнени храни в България*. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. VII, 1935.

³⁴ Долински, Н. *Затруднения на земеделието като отрасъл на народното стопанство*. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. XI, 1939, с. 125.

трупане на пари³⁵. При все това той смята, че цената е в центъра на стопанството, защото същността на самото стопанство се състои в избора на цел и на средствата за постигането ѝ, а този подбор се осъществява с помощта на цената. Отхвърлянето на тези концепции за цената според Долински е основна слабост в теоретичните виждания на австрийският консервативен социолог и икономист Отмар Шпан³⁶.

Важна характеристика на икономическите виждания на Н. Долински е критичният анализ на основни концепции на марксизма и въобще на социализма. На първо място от позициите маржинализма той доказва несъстоятелността на Марксовата теория за стойността. Според него в тази теория има множество вътрешни логически противоречия, тъй като трудовият принцип е подменен с „принципа на стойността”, а последният, от своя страна, се преплита с принципите на свободната конкуренция на търсенето и предлагането³⁷. Освен това Долински е убеден, че недостатък в теоретичните конструкции на Маркс е обстоятелството, че в тях не се прави разлика между капиталист и предприемач. Ролята на предприемача е да установи равновесие между търсенето и предлагането, без за това да е необходима санкция от страна на някаква върховна власт³⁸. Напълно противоречаща на действителността е и марксистката идея за прогресивното обедняване на работническите маси, от която се прави извод за необходимостта от премахване на съвременния строй на народното стопанство. Според Долински да се говори за работническата класа като за нещо единно и съответно за работническата заплата, като за нещо, което се координира с цялата работническа класа е политически, а не научен подход към проблема. Далеч от истината са и вижданията на Маркс за концентрацията на производството в едри предприятия³⁹. Най-яркото доказателство за погрешната концепция на Маркс е устойчивостта на дребното земевладение, а също и фактът, че тенденцията към концентрация не е характерна както за всички индустриални производства, така и за цялата търговска дейност.

---

³⁵ Долински, Н. *Някои основни въпроси, свързани с учението за предприемача*. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. XV, 1943, с. 83.

³⁶ Долински, Н. *Реформата на икономическата идеология в трудовете на Отм. Шпан...*

³⁷ Долински, Н. *Курс по политическа икономия...*, с. 271.

³⁸ Долински, Н. *Някои основни въпроси, свързани с учението за предприемача*. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. XV, 1943.

³⁹ Долински, Н., *Курс по политическа икономия...* с. 172, 206, 271, 529-537, 545.

Пряко свързано с отношението на проф. Н. Долински към теоретичните постулати на марксизма е включването му в острата дискусия по въпроса за социализма и за съдбата на капитализма, характерна за периода между двете световни войни. Той е на практика единственият български автор, който взема пряко отношение към теоретичния дебат за социализма, макар че не навлиза в неговите същински измерения, които касаят възможността за изчисление и рационално организиране на социалистическата икономика при липсата на цени и частна собственост върху средствата за производство⁴⁰. С отношението си към този дебат и с опита да внесе нови елементи към съществуващите в тогавашната литература аргументи творчеството Долински отново показва, че най-важните дебати от периода между двете световни войни бързо се пренасят на българска почва и че българските икономисти правят адекватни опити за модифициране на основните аргументи между водещите фигури в дебатите.

Н. Долински публикува статията си „*Иде ли краят на капитализма?*”⁴¹ в отговор на твърденията на Вернер Зомбарт за остаряването на капитализма и за това, че в съвремието могат да се открият елементите на нов икономически строй, който ще замени капитализма. Белезите на „остаряване” на капитализма се откривали в това, че стремежът към печалба постепенно намалява, предприемачите губят своята инициатива, а конкуренцията се ограничава. Н. Долински смята, че така посочените симптоми не свидетелстват за „остаряване” на капитализма, а по-скоро за еволюция на самия капитализъм. В подкрепа на своята теза той привлича мненията на Adolf Weber и Arthur Spiethoff, които смятат че появата на картели не премахва ценовия механизъм от стопанството и поради това тя не може да се приеме като симптом за настъпването на социализма. По същия начин монополизацията или по точно тенденцията към концентрация съвсем не премахва конкуренцията, а само променя формата ѝ. Първо не всички индустрии и сектори от икономиката са податливи на концентрация на производството и второ конкурентната

---

⁴⁰ Н. Долински познава аргументите, които са изказани в науката за невъзможността за изчисление и рационално организиране на стопанството при социализма. Той е автор на рецензия на издадената на немски книга на Б. Бруцкус, в която се доказва икономическата невъзможност за построяване на планово стопанство при социализма (виж по-подробно: Неновски, Н., Р. Андреев. *Българските икономисти за Голямата депресия*. София: Стопанство, 2013, с.17). Вероятно Долински е счел този въпрос за разрешен и поради това търси друга перспектива към дебата.

⁴¹ Долински, Н. *Иде ли краят на капитализма?* // Философски преглед, II, 1930, №4.

борба остава между членовете на картелите, между картелите и тези производители, които остават извън тях. Той споделя мнението на Мизес, че привлекателността на социализма се дължи на това, че част от обществото вярва, че така ще се осигури по-добре благосъстоянието на хората. Долински споделя и идеята на П. Струве, че социализмът като теория и практика е „най-великата икономическа реакция” и поради това е обречен да загуби битката за одобрението на обществото⁴². Икономическата неефективност на социалистическия режим в СССР се доказва от беглите сведения за изпълнението на първата петилетка. Според Долински те свидетелстват за ниско качество на индустриалната продукция, за прехосване на суровини и за ниска производителност. По неговите думи индустриализацията на СССР се крепи върху „недождането и мизерията на руския народ”⁴³.

Като завършващ елемент в теоретичните изследвания на проф. Долински могат да се посочат неговите публикации в областта на стопанската конюнктура. Той възприема идеята на Бьом-Баверк, че теорията на стопанската конюнктура не може да бъде изолирана от останалите елементи на стопанската система и че тя трябва да бъде последният завършващ елемент от икономическите изследвания⁴⁴. Публикациите на Долински показват широкото познаване на историята и основните характеристики на икономическите анализи на стопанските кризи и на конюнктурното развитие на икономиката. Той е силно повлиян от вижданията на Густав Касел, Кнут Виксел, Адолф Вебер и Артур Шпитхоф, обръща внимание на съвременни обяснения на стопанската конюнктура, като тези на В. Рьопке, но пропуска да анализира приносите на икономисти, които в други отношения са близки до вижданията му: Мизес, Хайек, Робинс и др.

Долински смята, че конюнктурните теории са се появили като следствие от изследванията на причините, характера и последиците от стопанските кризи. Самите кризи са само елемент от цикличното развитие на икономиката, при това те дори не са неизбежна част от стопанската конюнктура, която представлява характеристика на общото движение на стопанския живот. Като се изоли-

---

⁴² Долински, Н. *Иде ли краят на капитализма...*

⁴³ Долински, Н. *Петилетката и резултатите от едно и половин годишното ѝ приложение*. // Списание на Българското икономическо дружество, 1932, №2, с. 102-112.

⁴⁴ Долински, Н. *Теория на конюнктурата като основна проблема в теоретическата политическа икономия (нейната постановка в трудовете на G. Cassel)*. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. X, 1938, с. 1-63.

рат годишните колебания в икономиката и т.нар. дълги вълни в нейното развитие (изследвани от Н. Кондратиев) в стопанския живот, се очертава циклично развитие, което се състои от повишителна тенденция и от депресия (съставът на който може да се разложи на отделни фази), а кризата е просто моментът, в който повишителната тенденция се прекъсва и се преминава към депресия⁴⁵. Отделните фази могат да се различават по продължителност и по отделните си конкретни проявления, а преминаването от повишителна към тенденция на депресия може да стане постепенно, без криза, която е най-острата проява на прехода от една тенденция към друга. Това има предвид Н. Долински, когато пише: „...*конюнктурата на стопанството изразява стопанското движение в неговата цялост, движение, което може да бъде сведено към някои основни закономерности в областта на неговото направление. Но тази характеристика..., позволяваща да се диференцират отделните типове движения в състава на общото движение на стопанския процес, като негови фази, няма предвид да изтъкне, че съдържанието на отделните фази е материално еднородно. Напротив: всяка фаза на движението, всяка смяна на конюнктурата показват значително голямо разнообразие на реалното си проявление...*“⁴⁶.

Долински критикува марксистките концепции за кризите в стопанството от гледна точка на това, че те не обясняват защо и как след като се достигне до криза и депресия тези етапи се преодоляват. Той също така смята, че обяснението, което дава Шумпетер за цикличното развитие на икономиката, свързвайки го с дейността на предприемачите и техните иновации, не е достатъчно за разбиране на стопанската конюнктура⁴⁷. Тя е много по-сложна

---

⁴⁵ Долински, Н. *Учение за стопанската конюнктура*. Варна: Висше търговско училище, 1944.

⁴⁶ Долински, Н. *Теория на конюнктурата като основна проблема в теоретическата политическа икономия (нейната постановка в трудовете на G. Cassel)*. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. X, 1938, с. 25.

⁴⁷ Въпреки че Долински критикува този аспект от теориите на Шумпетер за предприемача, той е сред първите български икономисти, които обръщат внимание и анализират ролята и функциите на предприемача. Именно в такъв план Долински оценява изключително високо приносите на Шумпетер като пише: „... *Шумпетеровото учение за предприемача има това голяма значение, че то повече от съответните учения на други известни икономисти извънредно ясно подчертава до каква степен предприемаческият проблем е свързан с основните структурни особености и дори със съдбата на съвременното стопанство*“ (Долински, Н. *Някои основни въпроси, свързани с учението за предприемача*. Варна: Печатница „Изгрев“, 1942, с. 92). Долински отново бързо „внася“ в българската икономическа мисъл постиженията и концепциите на водещи световни учени и така дава приноса си за преодоляване на нейното състояние на периферност.

и предприемаческата дейност е просто един от елементите, които допринасят за цикличността⁴⁸.

Съществен елемент от вижданията на Долински за конюнктурното развитие на стопанството е мнението му, че земеделските кризи са различни в сравнение с общите стопански кризи. Именно поради тази причина смята, че световната икономическа криза, която започва в края на 1929 г., няма решаващо значение за икономическата криза в България. Долински е на мнение, че дори и без световната криза в България икономическа криза е щяло да има поради особеностите на българското селскостопанско развитие⁴⁹. Като общо правило, извън спецификите на България, той отбелязва, че земеделски кризи настъпват обикновено след края на военен конфликт. Това се дължи на три основни причини. На първо място, поради децентрализацията на земеделското стопанство то по-трудно се приспособява от военновременни към мирновременни условия. Второ, след края на военните действия търсенето на земеделски продукти намалява, което води до намаляване на цените на земеделските продукти и съответно на доходите на фермерите. Третата причина се крие във факта, че войната неизбежно е свързана с това, че в нея има победители и победени, а покупателната сила на последните е силно ограничена, което допълнително намалява търсенето на селскостопански суровини⁵⁰.

Глава трета

Държава и икономика: теория на стопанската политика

В изследванията си по теория на политическа икономия Долински отстоява идеята, че задачата на теоретическото знание в тази област е да опише процесите в икономиката, при което не са уместни нормативните оценки на установените факти и закономерности⁵¹. Тази принципна постановка обаче не означава, че икономическата политика няма никаква връзка със стопанската теория. Теоретичните разработки, според Долински, са задължителни за

---

⁴⁸ Долински, Н. *Учение за стопанската конюнктура*. Варна: Висше търговско училище, 1944.

⁴⁹ Долински, Н. *Кризата в българското селско стопанство*. // Списание на Българското икономическо дружество, 1931, №1, с. 25-36.

⁵⁰ Долински, Н. *По въпроса за земеделските кризи*. // *Економист*, V, 1943, №2-3, с. 81-99.

⁵¹ Долински, Н. *Курс по политическа икономия...*, с. 462.

провеждането на адекватна политика. Тази именно идея той застъпва в работката си, посветена на същността и принципите на конюнктурната политика, и смята, че един от основните проблеми на това каква политика да се провежда от страна на държавата в условията на стопанска криза или депресия е това, че теоретичните разработки по въпроса все още са недостатъчно, в академичните среди липсва дори приблизително единство относно техните причини и т.н. От гледна точка на динамичното отношение между теория и стопанска политика Долински е близко до идеите, застъпвани през 30-те години от Оскар Моргенстерн, освен това българският автор познава в детайли класическите и съвременните научни дискусии по въпроса за причините за конюнктурните движения в стопанството – от теорията на Джевънс за слънчевите петна като тяхна причина и нейните вариации през т.нар. Харвардски бизнес барометър („конструиран“ на основата на няколко статистически показателя през 1917 г. и доразвити през 20-те години на XX век), чиито „изобретатели“ си поставят за цел да предвиждат бъдещите конюнктурни движения на икономиката до вижданията на Лудвиг фон Мизес за ролята на парите и паричната политика в предизвикването на конюнктурни икономически колебания⁵². Доброто познаване и анализа на същността на основни елементи от световната икономическа мисъл по отношение на стопанската конюнктура, нейните причини, възможности за предсказване и варианти на адекватна реакция от страна на държавата отново показват, че водещите идеи в тази сфера доста бързо се разпростират и са приети в България. А това е още едно потвърждение за постепенното преодоляване на нейния статут на интелектуална периферия.

Долински вижда, че политизацията на икономическата наука е характерна за тоталитарните режими, като например националсоциалистическия в Германия. В условията на Втората световна война, когато България е съюзник на Третия райх, той повдига въпроса дали прекалената политизация, проповядвана от теоретиците на националсоциализма не води до изкривяване на науката. Но не достига до пряко осъждане на политизацията и до категорично отстояване на позиции, заявени преди началото на войната⁵³, а се опитва донякъде да изрази критичната си настройка чрез представяне на

---

⁵² Долински, Н. *Към въпроса за конюнктурната политика*. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. XVII, 1944, с. 23-29.

⁵³ Долински, Н. *За преценките в икономическото знание и за политическия характер на икономическата наука*. // Економист, III, 1941, №4, с. 385-407.

вижданията на Макс Вебер, който: „ ... *страстно и гневно се опълчва против всички платени от държавата учени, които са упълномощени от държавата да учат университетската младеж и които вместо научни истини поднасят своя политическа проповед*”⁵⁴.

Научният подход към стопанската политика предполага дистанциране от страстите на деня и ясно дефиниране на нейната същност и възможности. Още в първото си голямо изследване, посветено на стопанско-политически проблеми Н. Долински определя науката за икономическата политика „като наука социална и нормативна”. С първата част от определението се посочва обекта на изследване: процесите, които се извършват в стопанското общуване между хората. Целта на изследването обаче не е да се открият законите на стопанския живот, а „*това как трябва да се използват стопанско-социалните процеси, та да се постигнат известни цели, установени за общото народно стопанство*”⁵⁵.

Един от основните въпроси в теоретичен план за стопанската политика касае възможностите ѝ да промени в някаква посока стопанското развитие. Долински е наясно, че дори в края на 30-те години на XX век, когато държавната намеса, контролът и регулацията на икономиката стават все по-популярни сред научната общност, тези тенденции не се ползва с единодушна подкрепа и че има влиятелни гласове за това чрез средствата на стопанската политика да се премахнат пречките пред свободното функциониране на пазарите⁵⁶. Той се опитва да отстоява позиция, която отхвърля крайностите на тоталната държавна намеса, но и тези на напълно свободната от държавна регулация икономика. При определението на възможностите на стопанската политика Долински смята, че в същината си този проблем се отнася за това доколко социално-стопанският процес е нещо, което се твори единствено от волята на хората, или пък той е съвсем независим от нея. Възприемането на първия подход преувеличава възможностите на стопанската политика, докато вторият отрича напълно нейното влияние върху стопанството. Долински прилага идеите на П. Струве в търсенето на теоретична основа за стопанската политика. Той смята че съществуват два различни

---

⁵⁴ Долински, Н. *Уводни бележки в икономическата политика*. Варна: Висше търговско училище, 1942, с. 69.

⁵⁵ Долински, Н. *Аграрна политика*. Варна: Печатница „Войников”, 1933, с. 1-2.

⁵⁶ Долински, Н. *Новите социално-стопански процеси и идеологии*. // Списание на дружеството на завършилите ВТУ-Варна, II, 1937, №3, с. 227-247.

вида социално-стопански явления: първият са стихийните, които не могат да се рационализират, а вторият са тези, които подлежат на рационализация. Границата между тях не е постоянна, а е динамично променяща се. Основният извод, който се налага за икономическата политика, е, че нейните възможности са ограничени, че има процеси, които не могат да се променят, просто защото някой от управниците или мнозинството от населението желае. Ограниченията се налагат от стихийния елемент на социално-стопанските процеси⁵⁷.

Идеята за динамично променящата се граница между процесите, които не могат да се рационализират и тези, които подлежат на рационализация позволява на Долински да съчетава във вижданията си за специфичните видове стопанска политика на пръв поглед несъвместими принципи. В отделни случаи държавната намеса в икономиката се оценява изцяло положително, докато в други се твърди, че тя води до създаването на много повече проблеми от тези, които се претендира, че са решени. Тази теоретична постановка проличава най-вече при сравняване на вижданията му за концепциите, които трябва да ръководят общата икономическа политика⁵⁸ с тези, които са валидни за аграрната политика⁵⁹, за конюнктурната политика⁶⁰ и за стопанската политика в условията на война⁶¹. Сравнението показва, че в отделни случаи ученият стои на позиции, които са против държавната намеса, но в повечето се отнася положително към държавната регулация и контрола над различни стопански процеси и явления.

Проф. Долински е принципен противник на либералната стопанска политика, характерна за XIX век, която си поставя за цел максимално ограничаване на държавната намеса в икономиката. Това мнение той подкрепя с три основни групи аргументи. Най-важната характеристика на първата група е, че тя оправдава държавната намеса с комбинация от исторически и соци-

---

⁵⁷ Долински, Н., *Аграрна политика...*, с. 10-13.

⁵⁸ Долински, Н. *Уводни бележки в икономическата политика*. Варна: Висше търговско училище, 1942.

⁵⁹ Долински, Н. *Аграрна политика...*

⁶⁰ Долински, Н. *Към въпроса за конюнктурната политика*. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. XVII, 1944, с. 1-167.

⁶¹ Долински, Н. *Бележки върху стопанската подготовка за война*. // Списание на българското икономическо дружество, XXXVII, 1938, №4, с. 215-225; Долински, Н. *Прехраната, като задача на стопанската политика*. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. XV, 1943, с. 1-38.

ални елементи: „Историята на съвременното стопанство, начиная от промишлената революция, дава такова изобилие от страданията на гражданите маси на хората, че не само не е възможно да се поддържат с каквито и да е аргументи твърденията на икономическия либерализъм, но държавата се принуждава все повече и повече активно да навлиза в стопанството, за да намали поне отчасти страданията на множество хора”⁶².

На тази принципна основа той поставя и отношението си към държавната поземлена собственост. На първо място, отхвърля априорната подкрепа или отхвърляне на тази собственост. Убеден е, че правилна оценка на държавното земевладение може да се направи само въз основа на обективно проучване на конкретните условия, в които то съществува. Като при това не се пропуска фактът, че то може да се изследва от различни гледни точки – икономическа, социална или от гледна точка на държавната фискална политика. Въз основа на кратко проучване на историческия опит достига до извода, че ликвидирането на държавната поземлена собственост, за да се попълни с приходите от нейната продажба приходната част от бюджета, не е целесъобразно. Долински смята, че държавната поземлена собственост е полезна, защото може да позволи на държавата да изпълнява социални функции. В българския случай смята, че използването на държавния поземлен фонд за оземляване на българи, бивши чужди поданици, е напълно оправдано. Големият проблем в България е, че държавните земи са използвани по най-неподходящия начин – продавани са за фискални нужди или съвсем откровено разграбвани. Интересно и заслужаващо внимание е мнението му, че ако на държавни земи се създават образцови стопанства, конезаводи, опитни станции, земеделски училища и т.н., дори когато носят загуби на бюджета, това е оправдано. Този вид държавна стопанска политика носи обща полза и не трябва да се пренебрегва⁶³. Така на държавната стопанска политика в селското стопанство се гледа като на средство за неговото интензифициране и като на агент, който може да допринесе за утвърждаване на пазарната икономика в аграрния сектор.

Като посочва за пример междувоенна Англия, Долински обосновава идеята си за ползата от цялостна социална политика, провеждана от държавата. Обществените сигуровки, минималните надници, по-високото данъчно

---

⁶² Долински, Н. *Уводни бележки в икономическата политика...*, с. 42.

⁶³ Долински, Н. *Аграрна политика...*, с. 101-109.

облагане на по-високите доходи са най-важната причина за това, че английската икономика е засегната по-слабо от Голямата депресия през 30-те години на XX век в сравнение с Германия и САЩ⁶⁴. Ползването на исторически аргументи за доказване на необходимостта от определена стопанска политика обаче има своите сериозни недостатъци. На първо място, винаги се поставя въпросът дали това, което един автор приема за историческа истина, не е изкривено от интерпретациите на заинтересовани историци. Също така е напълно възможно подборът на факти и от страна на конкретен автор да цели да докаже предварително зададена теза.

Втората причина, която налага държавната намеса в икономиката, е свързана с подготовката на националното стопанство за война и със стопанската политика по време на война. Долински, от една страна, е убеден, че не може да съществува самостоятелна наука за военновременното стопанство, защото общите закономерности на стопанството се проявяват както в мирно, така и във военно време⁶⁵. От друга страна обаче, стопанската политика по време на криза и по време на война има свои специфики. При подготовката на държавата за война от страна държавните институции трябва да се пристъпи към събиране и обработка на огромно количество информация, въз основа на която да се планира детайлно разпределението на хранителните продукти, консумацията на които трябва да се ограничи и да става не въз основа на лични предпочитания, а на базата на научни критерии за потребностите на хората⁶⁶.

Последната група аргументи, оправдаващи държавната намеса в икономиката, Долински извлича от известния германски либерален икономист Вилхелм Рьопке, а също така от представителите на австрийската школа – Фридрих Визер и Ойген фон Бьом-Баверк. Те са значително по-издържани от теоретична гледна точка и в известен смисъл могат да се характеризират като либерален парадокс, защото при този тип аргументация либерали, които са принципни противници на държавната намеса в икономиката, предлагат и обосновават необходимостта от такава с цел запазване на свободния пазар, конкуренцията и т.н. Долински твърди, че когато едната от страните, участващи в пазарната размяна, ограничава свободната конкуренция чрез създаване на монополи, картели или просто когато се увеличава ролята на

---

⁶⁴ Долински, Н. *Уводни бележки в икономическата политика...*, с. 142-155.

⁶⁵ Долински, Н. *Бележки върху стопанската подготовка за война...*, с. 215-225.

⁶⁶ Долински, Н. *Прехраната, като задача на стопанската политика...*, с. 1-38.

едрите предприятия, то тогава държавната интервенция е необходима, за да се защитят онези групи, които страдат от премахването на свободния пазар. Ако стопанството само е отстранило или ограничило свободната конкуренция, то точно от либерална гледна точка възниква задължение на държавата да я възстанови⁶⁷. Предполагаемите положителни страна на монополизацията според него са фиктивни. Картелирането не е в състояние да смекчи проявите на стопанската конюнктура, защото в условията на депресия картелите и тръстовете успяват да поддържат относително високи цени, но това става за сметка на некартелираните предприятия и на обществото като цяло, чиито печалби и доходи намаляват⁶⁸.

Държавната намеса, според Долински, е необходима и по отношение на конюнктурния цикъл. Той смята, че в условията на стопански подем държавата трябва да ограничава инвестициите си и да увеличава данъците, за да натрупа средства, които биха могли да се използват, когато подемът се замени с депресия. По негово мнение в условията на подем увеличаването на данъците би могло да се понесе по-леко от обществото. Обратно, в условията на депресия държавата трябва да увеличи инвестициите си в различни обществени проекти и да намали данъчната тежест. Така, от една страна, ще се създадат работни места и покупателна сила, от друга страна ще се даде възможност на частните предприятия по-лесно да се измъкнат от проблемите на депресията⁶⁹. Вижданията на Долински за държавната стопанска политика по отношение на намаляване на отрицателните последици от конюнктурния цикъл не са оригинални. Те са изключително близко до тези на Вилхелм Рьопке⁷⁰. Основният проблем при тази стопанска политика е дали държавните институции имат капацитета и желанието да разграничат правилно фазите на конюнктурния цикъл и дали няма да са подложени на натиск за провеждане на определен тип действия, когато няма необходимост от тях.

Конкретен вариант на стопанска политика, чрез която държавната намеса в икономиката на практика съдейства за създаване на либерален стопански ред Долински вижда в реформите на Столипин, които целят налагане на частното земевладение в Русия в началото на ХХ век. Според него прила-

---

⁶⁷ Долински, Н. *Уводни бележки в икономическата политика...*

⁶⁸ Долински, Н. *Към въпроса за конюнктурната политика...*, с. 62.

⁶⁹ Пак там, с. 115-119.

⁷⁰ Röpke, W. *Crises & Cycles*. London, Edinburgh, Glasgow: William Hodge & Company, Limited, 1936.

гането на тази реформа без катаклизмите, предизвикани от Първата световна война и последвалата октомврийска революция през 1917 г., би довело до превръщането на частното земевладение в преобладаваща форма на руското селско стопанство. Това би било най-съществената предпоставка за подем в руското селско стопанство след продължителния застой, предизвикан първо от крепостничеството, а след това от общинското земевладение⁷¹. От написаното става ясно, че държавната намеса в икономика не означава априорно, че нейните привърженици неизбежно стоят на антилиберални позиции. В по-изостаналите икономики и общества държавата може и често играе роля на агент, който стимулира либералните промени.

Въпреки че живее и пише в период на непрекъснато нарастваща намеса на държавата в икономиката, проф. Долински запазва здравословна доза скептицизъм към тази тенденция. Този скептицизъм е свързан до голяма степен с ролята на държавната власт в емитирането на пари. Ученият е наясно, че увеличаването или намаляването на покупателната сила на парите се отразява по различен начин на различните обществени групи и че някои от тях печелят, докато други губят от целенасочената политика на държавата в една от двете посоки⁷². Според него държавата трябва да упражнява надзор по отношение на това дали банките изпълняват задълженията, които са поели към клиентите си, да гарантира осребряването на банкнотите и да предпазва от злоупотреби, с които е свързана свободната емисионна дейност. Държавата обаче не е нито безгрешна, нито безпристрастна. Долински отбелязва: „*За да запази оборота от тия злоупотребления, се намесва държавната власт, която, впрочем много често, е била съучастница в тях*”⁷³. Това именно налага необходимостта от избягване на ситуация, при която емисионната банка е държавна (каквото е положението в България). В тази комбинация пред държавната власт винаги се изправя изкушението да се опита да използва банкнотната емисия за излизане от финансовите затруднения. Долински е наясно, че и частните емисионни институции много трудно могат да устоят на натиск от страна на властта за използване на паричната емисия като средство на стопанската и финансовата политика, но все пак степента на тяхната зависимост е по-малка. Поради това смята, че

---

⁷¹ Долински, Н. *Аграрна политика...*, с. 141.

⁷² Долински, Н. *Кои са дестинатариите на политиката на дирекцията за храноизнос?* // *Економист*, №2, 1940, II, с. 213.

⁷³ Долински, Н. *Курс по политическа икономия...*, с. 440.

централната банка трябва да бъде „*частно предприятие, като общо правило във формата на акционерно дружество*”⁷⁴.

В отделни случаи ученият съвсем пряко отхвърля ползата от въвличането на властта в „разрешаването” на конкретни стопански и социални проблеми. На първо място държавната политика на аграрни реформи, която обхваща голяма част от страните в Централна и Източна Европа след края на Първата световна война, свързана е с преразпределяне на поземления фонд и движена преди всичко от националистически и популистски мотиви. Поради тази причина аграрните реформи на практика значително влошават положението на селячеството, защото раздробяват поземлената собственост и я правят по-слабо податлива на технически нововъведения, понижена е интензивността на селскостопанското производство и са унищожени едрите стопанства, които са носител, пропагандатор и проводник на по-висока селскостопанска култура и прогрес⁷⁵.

Долински проследява аграрните реформи, извършени в различни части на Европа след края на Първата световна война (Румъния, Полша, Гърция, Чехословакия, Естония и др.). Основният извод, до който достига, е, че с тях не се преследват чисто икономически, а предимно социални и национално-политически цели. Това си личи от факта, че когато ограничава едрото земевладение румънската държава оставя по-висока норма на земевладение в пределите на страната от периода преди Първата световна война. За сметка на това в новите територии нормата на земевладение е по-малка, като целта е да се разори и премахне едрото унгарско, българско и руско земевладение. Едновременно с това с придобитата от конфискациите земя се подкупва масата от бедното селско население, което, като получава конфискуваната от едрите земевладелци земя, да се настройва положително към румънската държава⁷⁶. В общата си оценка за аграрните реформи в Централна и Източна Европа след Първата световна война Долински не пропуска да отбележи и отделни положителни страни, най-вече отстраняването на редица феодални и полуфеодални остатъци от предишни епохи. В крайна сметка обаче реформите не носят нито икономическа, нито социална полза за дребните собственици, а унищожават малкото капиталистически стопанства в региона. Анализът на Долински завършва с горчива констатация: „*В големите маси*

---

⁷⁴ Пак там.

⁷⁵ Долински, Н., *Аграрна политика...*, с. 282-290.

⁷⁶ Пак там, с. 284.

на селячеството в Източна и Югоизточна Европа още не е пуснала корени капиталистическата идея на прогреса на Западна Европа“⁷⁷. Очевидно той смята, че сред от основните двигатели на модернизацията на обществото са не просто и само материалните фактори, но и идеите. С това си мнение се доближава много до вижданията на видния стопански историк Джоуел Мокир, според който точно идеята за прогреса, която се ражда в Западна Европа в периода на Просвещението, има основна роля за раждането на модерното общество⁷⁸.

Другата вредна последица от държавната намеса в икономиката се откроява по време на Голямата депресия през 30-те години на XX век. Долински е убеден, че „колкото по-малко е обременяването на стопанството от страна на държавата, толкова по-незначителни са конюнктурните колебания изобщо“⁷⁹. Така неумелата държавната намеса в стопанството е сред причините за началото, за голямата дълбочина и за продължителността на депресията.

Глава четвърта

Изследвания на Наум Долински, посветени на проблемите на българското селско стопанство

Практикоприложните изследвания на проф. Долински имат като свой основен, но не единствен обект българската аграрна икономика. В по-общ план той проследява намаляващо значение на селското стопанство като самостоятелен отрасъл – процес, който върви успоредно с индустриализацията на водещите световни сили. Според него самото селско стопанство има характеристики, които го отличават от останалите стопански отрасли. То е по-слабо податливо на концентрация и на модернизация, в този сектор, за разлика от промишлеността, не е скъсана връзката между предприятие и домакинство. След края на Първата световна война затрудненията в селското стопанство се увеличават от факта, че капиталът, инвестиран там, дава по-малка печалба от инвестициите в промишлеността и мините. По този начин земеделието „става еднозначно с одиозната привилегия на по-

---

⁷⁷ Долински, Н., *Аграрна политика...*, с. 289.

⁷⁸ Mokyr, J. *The Culture of Growth. The Origins of the Modern Economy*. Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2017.

⁷⁹ Долински, Н. *Към въпроса за конюнктурната политика...*, с. 31.

*бедните народи и на по-бедните хора в състава на отделните народи*⁸⁰. Друга обща характеристика на селското стопанство, която има пряко отношение към България, произтича от високата степен на децентрализация на стопанската дейност. Тя е съсредоточена в голям брой относително дребни собственици и поради това по-трудно в сравнение с останалите сектори се подава на мерките на стопанската политика. Освен това отделните домакинства разполагат с ограничени капиталови резерви и по-трудно могат да възстановят нормалната си дейност в случай на военни действия и свързаното с тях свръхнатоварване на земеделието и животновъдството⁸¹.

В рамките на тази обща картина Н. Долински полага усилия за изследване на българското селско стопанство и на тази основа за формиране на адекватна стопанска политика. Той е убеден, че през междувоенния период България представлява изключително благоприятен обект за изучаване на селското стопанство въобще, защото в страната липсва едро земевладение, индустрията е слабо развита, запазени са и значителни непазарни елементи. По този начин могат да се проследят „чистите черти” в развитието на селското стопанство, без значително влияние на странични фактори⁸².

През 1929 г. Долински констатира, че българската икономическа наука, а и българското общество като цяло не са добре ориентирани „*какви са всъщност сегашните условия на онова стопанство, което ще трябва да стане обект на нашето разумно въздействие*“. Липсва познание по относително елементарния, но изключително важен за насоките на стопанската политика въпрос – „*Каква е основната, характерна за българското селско стопанство, система за използване на земята?*“. Оскъдните статистически данни, с които разполага, и неговите собствени изчисления показват, че системата на земеползване в България е трудна за определяне, но със сигурност не е двуполна, подобрена или проста триполна система. Според Долински състоянието в България вероятно най-точно може да се характеризира като „пъстрополка“, т.е. такава степен на разнообразие, която не се вмести в

---

⁸⁰ Долински, Н. *Затруднения на земеделието като отрасъл на народното стопанство*. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. XI, 1939, с. 1-145.

⁸¹ Долински, Н. *По въпроса за земеделските кризи*. // Економист, V, 1943, 2-3, с. 82.

⁸² Долински, Н. *Въпроси из областта на българското землевладение*. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна 1927-1928, с. 1.

традиционните схеми и е близко до „безсистемността“⁸³. Като безспорен факт за българското селско стопанство обаче може да се посочи, че около 20% от обработваемата земя „всяко година отива на халос и остава неразработена“, което се определя като с нищо неоправдан разкош⁸⁴. Посочените констатации му дават основание да смята, че не гръмко звучащите аграрни реформи, насочени към „демократизация“ на земеделието, а стъпките, насочени към неговата интензификация, трябва да станат ядро на смислената стопанска политика в сектора.

Проучванията на българската аграрна икономика, а и на българското стопанство въобще, обаче често срещат непреодолими трудности. С една от най-раните си публикации Н. Долински отбелязва, че системното изучаване на българското стопанство се затруднява от „недостиг и даже от отсъствие на основен статистически материал“. В по-конкретен план липсват бюджетни изследвания за селското стопанство, търговско-индустриалните камари по места също не разполагат с адекватна стопанска информация дори по най-елементарни въпроси като брой на занаятчийските предприятия, на работници и служачи в съответните им райони и т.н. Според виждането му задачите по събиране и обработка на необходимата икономическа информация за България може и трябва да изпълнява новооснованото Висше търговско училище във Варна⁸⁵. Макар и по-късно, и в по-различна форма, идеята на Долински за специален институт, който да събира статистически данни за българското стопанство се осъществява с основаването на Статистическия институт за стопански проучвания при Софийския държавен университет през 1934 г.

В многобройните си изследвания на българската икономика ученият по безспорен начин установява нейния едностранчив аграрен характер с преобладаваща дребна поземлена собственост и практически без наличие на едри капиталистически стопанства. Според него дори основният проблем на българското селско стопанство не е в капиталистическата стопанска система, а по-скоро в липсата на капитализъм. Затова пише: „Ние вече не веднъж

---

⁸³ Долински, Н. *Към въпроса коя система за използване на земята е най-подходна за България.* // Списание на Българското икономическо дружество, XXVIII, 1929, №5-6, с. 222-223, 230.

⁸⁴ Пак там, с. 231.

⁸⁵ Долински, Н. *Институт за изучаване на икономическа България.* // Списание на Българското икономическо дружество, XXIV, 1925, №3-4, с. 81-86.

изтъкваме и подчертаваме крайната нужда от капиталистическо именно развитие на народното ни и селското стопанство като мярка, която ще може да извади българския народ от икономическите му и социални затруднения”⁸⁶. Това предопределя и основната насока, в която трябва да се развива държавната стопанска политика по отношение на селското стопанство⁸⁷.

Конкретните проучвания на проф. Долински за българското селско стопанство ясно разкриват посочената по-горе липса на достатъчно капитализъм в него и в българската икономика като цяло. При около 85% от активното население, заето в земеделието, от благосъстоянието му зависи на практика цялата българска икономика – индустрия, държавни приходи и т.н.⁸⁸ Детайлното изследване на наличната статистическа информация за основните тенденции в развитието на българското селско стопанство показва, че в него се развива тенденция към преразпределяне на земевладението. Най-важната ѝ характеристика е, че се увеличава броят на самостоятелните селски домакинства, които разполагат с все по-малко земя⁸⁹. Това се дължи на увеличаването на населението, от една страна, и на силно ограничените възможности за ангажиране на това ново население в индустрията или пък за емиграцията му от друга. При тази ситуация доходността на българското селско стопанство непрекъснато намалява⁹⁰. Н. Долински всъщност е първият икономист в страната, който през 1928 г. повдига въпроса за аграрната пренаселеност и за т.нар. „скрита безработица” като основен социален и икономически проблем в България. Проблемът с аграрната пренаселеност се

---

⁸⁶ Долински, Н. *Организацията на българското земеделско стопанство*. Варна: Печатница Д. Войников, 1932, с. 93.

⁸⁷ Долински, Н. *Бъдещето на дребното селско стопанство*. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. III, 1931, с. 1-21.

⁸⁸ Долински, Н. *Земеделието и народното стопанство*. // Трудове на Статистическия институт за стопански проучвания при СДУ, 1936, №2-3, с. 61-67.

⁸⁹ Изследванията на Н. Долински показват, че твърденията на българските марксисти от края на XIX век, за това че в българското земеделие вървят успоредно два процеса, на разоряване на дребните собственици и на концентрация на поземлената собственост, не са верни (виж по-подробно: Penchev, P. *Liberals as protectionist in the European periphery. Economic thought and economic policy at the end of 19th and the beginning of 20th century in Bulgaria*. // *Economies et Societes, Serie „Histoire de la pensee economique”*, PE, №50, 6/2014, pp. 1009-1036).

⁹⁰ Долински, Н. *Доходността на българското земеделие*. // Списание на Българското икономическо дружество, XXVII, 1928, №4, с. 185.

усложнява и от особения капан, в който, според него, попада България. От една страна той е убеден, че държавната политика не трябва да се намесва с оглед ограничаване на „процесите за бързо размножаване на населението“. От друга страна той е убеден, че с мерки „от икономическата политика не е тъй лесно да се създаде индустрия, която да може да погълне излишъка от населението в селското стопанство“⁹¹. По-късно дори започва да говори за пролетаризиране на българското земеделско население, като под пролетаризиране разбира процеса на превръщане на самостоятелните и независими производители в наеман персонал за стопанствата на други стопански субекти⁹². Свидетелство за пролетаризацията е и установеният от него факт, че продажбата на земи в България е предизвикана главно от затрудненото положение на продавача, а не от стремеж да се подобри организацията и производството в дадено стопанство⁹³.

Друг основен проблем в българското селско стопанство е неговият екстензивен характер и почти пълната доминация на зърнените култури като основно производство. Самите зърнени култури не са трудово интензивни и поради това не са в състояние да осигурят достатъчно заетост на селското население. Изследването на тенденциите в българското зърнопроизводство показва, че добивите от тях бележат значителни колебания през годините – доста по-големи в сравнение с държави, където земеделието е по-модерно. Освен това не могат да се открият реални тенденции към увеличаване на производителността в зърнодобива⁹⁴, а примитивната система на използване на и без това оскъдната земеделска земя прави така, че всяка година около 20% от обработваемата земя не се използва и остава на угар⁹⁵. В доста тежко състояние се намира и българското скотовъдство, тъй като много голяма част от селскостопанските домакинства разполагат със съвсем малко рабо-

---

⁹¹ Пак там, с. 192-193.

⁹² Долински, Н. *Пролетаризирането на българското земеделско население*. // Списание на дружеството на завършилите ВТУ-Варна, II, 1937, №2, с. 101-112.

⁹³ Долински, Н. *Продаването и купуването на земи в България*. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. IX, 1937, с.49.

⁹⁴ Долински, Н. *Реколтите от зърнени храни в България*. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. VII, 1935.

⁹⁵ Долински, Н. *Към въпроса коя система за използване на земята е най-подходна за България*. // Списание на Българското икономическо дружество, XXVIII, 1929, №5-6, с. 219-231.

тен добитък⁹⁶.

Долински открива два типа спонтанна реакция на посочените проблеми и недостатъци на българското селско стопанство в периода между двете световни войни. Първата засяга раждаемостта – след Първата световна война, независимо че темповете на нарастване на населението в България остават високи, се забелязва тенденция към намаляване на раждаемостта. Тя се разглежда като естествена реакция на бедността и на липсата на достатъчно земя в българското селско стопанство⁹⁷. Все пак обаче той е убеден, че една толкова сложна и деликатна материя като раждаемостта не може да се обясни единствено и само с фактори, които се отнасят до материалното състояние на населението. В този смисъл смята, че състоянието на земевладението не може да има монополна сила при обяснение на състоянието и тенденциите в развитието на раждаемостта в България⁹⁸.

Втората спонтанна реакция се състои в развитието на тенденция, която се определя като *„процес за интензифициране на това стопанство под налягането на мощния фактор – размножението на населението, което просто не ще е в състояние да се изхрани от нищожните парцели земя в собственото си селско стопанство, ако това стопанство продължава екстензивно да произвежда зърнени храни“*⁹⁹.

Тази тенденция се илюстрира от непрекъснатото нарастване на тютюна за износ, освен като абсолютно производство, но и като процент от цялата продукция за дадена година. Така през 1906-1910 г. за износ отива между 35 и 40% от цялото производство, докато през 1921-1925 г. този процент варира между 70 и 90%¹⁰⁰.

Според Долински спонтанната реакция не е достатъчна, за да се разрешат проблемите на българското селско стопанство по задоволителен на-

---

⁹⁶ Долински, Н. *В добро или лошо положение се намира скотовъдното ни стопанство, в частност работният добитък?* // Списание на българското икономическо дружество, XXXIX, 1940, №4, с. 220-232.

⁹⁷ Долински, Н. *Отразяване на социално-стопанските процеси в основните демографски явления.* // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. V-VI, 1934, с. 1-41.

⁹⁸ Долински, Н. *Количествен състав на българското домакинство, особено на селското.* // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. II, 1930, с. 33.

⁹⁹ Долински, Н., *Организацията на българското земеделско стопанство.* Варна: печатница Д. Войников, 1932, с. 236.

¹⁰⁰ Долински, Н., *Еволюция на износа на българските селско-стопански произведения.* Списание на Българското икономическо дружество, XXVII, 1928, 3, с. 128-144.

чин. Още преди началото на Депресията от 30-те години на ХХ век той изразява надеждата си, че от двете спонтанни тенденции в българското селско стопанство ще надделее тази на интензификацията. За целта обаче е необходима целенасочена и смислена държавна политика¹⁰¹. Тези констатации придобиват ново и актуално звучене с началото на депресията. Това е така, защото икономическите проблеми от 30-те години са прекратили до голяма степен интензифицирането на селското стопанство и са увеличили значението на зърнените култури, т.е. отново придобиват решаващо значение екстензивните култури¹⁰².

Трябва да се отбележи, че според Долински провеждането на адекватна спрямо селското стопанство политика не е свързано с ограничаване на пазарните механизми и с изкуствено поддържане на високи цени на селскостопанските продукти. Както вече беше посочено, Долински е скептичен към поддържането на благосъстоянието на земеделското население с мерки от страна на държавата, чрез които просто се преразпределя вече наличният размер на блага и ценности. Той е сигурен, че въпросът с ефекта от преразпределението, при който се облагодетелства земеделското за сметка на неземеделското население, не може да се решава априорно, без провеждане на конкретни изследвания¹⁰³. Това обаче все още не означава, че държавата трябва да е изолирана и да не провежда адекватна селскостопанска политика. Именно поради тази причина Долински се изказва положително за разработения от Министерството на земеделието и държавните имоти Петгодишен земеделско-стопански план за 1942-1946 г. Според него планът е опит от страна на държавата да постави на здрава основа цялостната си политика, задължение на държавата, което не е просто общи изрази а е конкретизирано и реалистично¹⁰⁴. Затова той прави някои конкретни предложения по насоките на държавната политика в тази област. Недостатъците на дребното селскостопанско производство могат да се преодолеят чрез развитие на

---

¹⁰¹ Долински, Н., Количествен състав на българското домакинство, особено на селското. *Годишник на Висшето търговско училище – Варна*, т. II, 1930, с. 34.

¹⁰² Долински, Н., Проявите на кризата в българското земеделско стопанство. *Годишник на Висшето търговско училище – Варна*, т. VIII, 1936, с. 1-92.

¹⁰³ Долински, Н. *Кои са дестинатарите на политиката на дирекцията за Храноизнос?...*, с. 215-216.

¹⁰⁴ Долински, Н. *Петгодишният земеделски стопански план*. // Архив за стопанска и социална политика, XVII, 1942, №3, с. 161-165 (петгодишният план не е осъществен на практика).

различни кооперации. Според него пример за добре действащи кооперации може да се вземе от датското селско стопанство¹⁰⁵. Развитието на т.нар. домашна индустрия или селско занаятчийско производство открива сравнително добри възможности за използване на излишната работна ръка. Селското население разполага с много свободно време от основния си поминък и публичноправната власт би трябвало да положи усилия за насочването му към различни занаяти. Т.нар. „домашна индустрия“ е обект на самостоятелно детайлно проучване от страна на Долински. Въпреки установения „миниапюрен“ характер и трудностите при установяването на тенденциите в нейното развитие и на ефекта, който има депресията върху нея, той установява, че тя се състои преди всичко от дребни заведения, в които работят предимно техните собственици. Основната роля в детайлното проучване на домашната индустрия и съответно в разработването на стратегия за нейното развитие би трябвало да се поеме от земеделските камари. Най-важната им характеристика, която ги прави подходящи за целта, е, че те са органите на публична власт, най-близо са до селското население и в този смисъл най-добре познават конкретните му проблеми¹⁰⁶.

Подобна е ролята, която трябва да изпълнява и градинарството, което е трудоинтензивно и може да облекчи проблема със скритата безработица. Затова Долински вижда в насърчаването на градинарството от страна на държавата важен аспект от цялостната ѝ стопанска политика. Ролята на държавата е в това да насочи земеделското население към най-подходящите форми на градинарство за съответните райони на страната и да подпомогне това население при обучението за работа с техника и с агрономически знания. От друга страна, производството на зърнени храни трябва да се ограничи дотолкова, че да задоволява единствено вътрешния пазар, без да се раз-

---

¹⁰⁵ Долински, Н. *Българското и датското земеделско стопанство. Опит за сравнение*. Варна: Държавен университет „Св. Кирил Славянобългарски“, 1946. Във връзка с развитието на българската икономическа мисъл заслужава да се обърне внимание на един детайл. Монографията на Долински от 1946 г., посветена на датското селско стопанство, е последната, която той успява да публикува. През следващите години до смъртта си той е лишен от възможността да преподава, да осъществява изследвания и да публикува резултатите от тях. Очевидно тенденциите и насоките, на които е изразител, са прекъснати през втората половина на 40-те години на XX век.

¹⁰⁶ Долински, Н. *Домашната индустрия у нас.* // *Економист*, II, 1940, №4, с. 515-530.

чита на тях като на експортна култура¹⁰⁷.

С тези идеи Долински се превръща в един от най-активните участници в междувоенния дебат за насоките на българската (селско) стопанска политика¹⁰⁸. Той очевидно е привърженик на стопанска политика, която се базира на сериозни емпирични проучвания и чиято основна насока е насърчавана от държавата интензификация, базирана на обвързване на селското стопанство с пазара. Важно е да се отбележи, че според някои от съвременните изследователи по стопанска история точно този тип стопанска политика на българската държава е типична за периода между двете световни войни, в резултат на което селското стопанство на страната започва да осъществява своя преход към модернизация¹⁰⁹.

Заклучение

Синтезираният преглед на основните направления в научното творчество на проф. Наум Долински показва, че той е сред най-значимите фигури в историята на българската икономическа мисъл през периода между двете световни войни. Благодарение на усилията му българската икономическа наука постепенно излиза от провинциалната си затвореност и започва да се доближава до актуалните тогава теоретични спорове и концепции. Точно поради това те могат да се приемат като илюстрация на процеса по преминаване на българската икономическа мисъл от състоянието на периферност към състояние на полупериферност. Позволяваме си тази характеристика, понеже от посочените в началото на студията три показателя за това, кога една интелектуална традиция престава да бъде периферна в изследванията на проф. Долински виждаме реализацията на два. Това са: изключително бързо и адекватно пренасяне на идеи от интелектуалното ядро (Западна, Централна Европа и САЩ) към България, а също и опитите за тяхното модифициране и прилагане като средство за анализ на българската действителност. Според нас обаче първото условие – склонността вносът на идеи да превишава износа – не се реализира в изследванията на проф. До-

---

¹⁰⁷ Долински, Н. *Градинарството в България*. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. X, 1938, с. 1-50.

¹⁰⁸ По-подробно за този дебат виж: Димитров, М. *Държавата и икономиката в България между двете световни войни 1919-1939 г.* София: Стопанство, 2014.

¹⁰⁹ Kopsidis, M., M. Ivanov. *Was Gerschenkron right? Bulgarian agricultural growth during the Interwar period in light of modern development economics*. European Historical Economics Society Working Papers in Economic History, №82, July 2015.

лински. Неговите публикации не са просто превод или адаптация на чужди идеи, но въпреки това са не за „износ“, а за местна употреба. Поради редица причини евентуалното им популяризиране сред международната професионална общност от икономисти не се осъществява след 1944 г.

Процесът на трансформация от интелектуална периферия в полупериферия не е завършен и по същество е спрял през втората половина на 40-те години на XX век, когато политическата власт в страната е овладяна от ОФ и след това с установяването на авторитарния режим на БКП. Дълбоките политически и икономически промени в страната водят до налагане на марксизма като монополна парадигма във всички социални науки и пред привържениците на други теоретични концепции и научни подходи няма голям избор. Някои от тях се приспособяват, макар и трудно, към новата обстановка, докато други просто са оставени на доизживяване. Личната съдба на Наум Долински донякъде обяснява и илюстрира незавършеността и неуспеха на прехода. Трябва да се отбележи фактът, че публикациите му за стопанската конюнктура, за конюнктурната стопанска политика и за ролята и мястото на предприемача в стопанския процес са сред първите и дълго време единствени цялостни проучвания по тези въпроси в българската икономическа литература. Проф. Долински (заедно със професор Симеон Демостенов) се очертава като най-сериозният критик на социалистическите теоретични постановки и в частност на марксизма в България. На практика той е единственият, който със специална статия взема участие в големия дебат за социализма през междувоенния период, като се опитва да намери своя перспектива при анализа на икономическата система на социализма. Критичното отношение към приложението на социалистическия икономически модел присъства по един или друг начин в много от основните му публикации. Очевидно то е част от дълбоките му убеждения и затова след политическата промяна от 1944 г. нямаме данни той да е променил мнението си по въпроса, за да се нагоди към новата политическа конюнктура в страната.

Проучванията на Наум Долински върху състоянието и проблемите на българското селско стопанство до голяма степен разсейват идиличната социална и икономическа картина, при която България се представя като страна, в която всички имат своя земя и произвеждат достатъчно, за да си осигурят нормално съществуване. Установената от проф. Долински аграрна пре-населеност генерира огромно социално напрежение, което принуждава през годините след Втората световна война управляващата БКП да търси всякак-

ви средства за индустриализация на страната. Ако ползваме достиженията в изследванията на учения можем да направим извода, че политиката на индустриализация, която започва в България от средата на XX век, е само един от възможните варианти за развитие. Със сигурност обаче трябва да се отчете, че е съществувал и друг сценарий – този на интензивното пазарно ориентирано селско стопанство. През призмата на изследователските усилия на Наум Долински обаче със сигурност може да се твърди, че смисълът на българската индустриализация след 1944 г. е дълбоко съмнителен. И това се дължи не на индустриализацията, а на това, че тя се осъществява в рамките на социалистическата стопанска система. Защото това е същата убедително и аргументирано критикувана от Долински система, показала неефективността си още през междувоенния период и която е отговорна за проблемите, бедността и глада в съветското стопанство през 30-те години на XX век.

Един от удачните начини за класифициране на световната икономическа мисъл през XIX и XX век от гледна точка на теоретичните концепции и връзката им с предлаганата стопанска политика е групирането на многобройните школи на мисълта и на още по-многобройните автори около два „канона”. Единият, предполагащ абстрактни теоретични обобщения и съответно предлагащ либерални стопански политики, другият, стремящ се да ограничи абстракциите и изкуственото теоретизиране и предлагащ стопански политики, които разчитат на държавната намеса в икономиката¹¹⁰. В рамките на тази дихотомия цялостното научно творчество на проф. Долински може да се разглежда като опит за синтез между принципите, разделящи двата „канона”, но синтез който е по-скоро близо до първия от тях.

Използвана литература

1. Аврамов, Р. Комуналният капитализъм. Из българското стопанско минало, т. III. София: Център за либерални стратегии, Фондация „Българска наука и култура”, 2007.
Avramov, R. Komunalniyat kapitalizam. Iz balgarskoto stopansko minalo, t. III. Sofiya: Tsentar za liberalni strategii, Fondatsiya „Balgarska nauka i kul-tura”, 2007.
2. Автономов, В. Абстракция – мать порядка? // Вопросы экономики, 2013, №4, с. 4-23.
Avtonomov, V. Abstraktsiya – mat' poryadka? // Voprosy ekonomiki, 2013, №4, s. 4-23.

---

¹¹⁰ Автономов, В. *Абстракция – мать порядка?* // Вопросы экономики, 2013, №4, с. 4-23.

3. Волошина, В. Ю. Подготовка научно-педагогических кадров в Вузах Русского зарубежья. // Вестник Томского государственного университета, 2005, №288, с. 176-181.
Voloshina, V. Yu. Podgotovka nauchno-pedagogicheskikh kadrov v Vuzah Russkago zarubezhyaya. // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta, 2005, №288, s. 176-181.
4. Григоров, К. Развитието на буржоазната икономическа мисъл в България между двете световни войни (теоретични насоки). София: Наука и изкуство, 1960.
Grigorov, K. Razvitiето na burzhoaznata ikonomicheska misal v Balgariya mezhdu dve-te svetovni voyni (teoretichni nasoki). Sofiya: Nauka i izkustvo, 1960.
5. Димитров, М. Държавата и икономиката в България между двете световни войни 1919-1939 г. София: Стопанство, 2014.
Dimitrov, M. Darzhavata i ikonomikata v Balgariya mezhdu dve-te svetovni voyni 1919-1939 g. Sofiya: Stopanstvo, 2014.
6. Долински, Н. Курс по теория на политическата икономия. Варна, 1923.
Dolinski, N. Kurs po teoriya na politicheskata ikonomiya. Varna, 1923.
7. Долински, Н. Институт за изучаване на икономическа България. // Списание на Българското икономическо дружество, XXIV, 1925, №3-4, с. 81-86.
Dolinski, N. Institut za izuchavane na ikonomicheska Balgariya. // Spisanie na Balgarskoto ikonomicheskoto druzhestvo, XXIV, 1925, №3-4, s. 81-86.
8. Долински, Н. Въпроси из областта на българското землевладение. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна 1927-1928.
Dolinski, N. Vaprosi iz oblastta na balgarskoto zemlevladienie. // Godishnik na Vissheto targovsko uchilishte – Varna 1927-1928.
9. Долински, Н. Доходността на българското земеделие. // Списание на Българското икономическо дружество, XXVII, 1928, №4, с. 165-193.
Dolinski, N. Dohodnostta na balgarskoto zemedelie. // Spisanie na Balgarskoto ikonomicheskoto druzhestvo, XXVII, 1928, №4, s. 165-193.
10. Долински, Н. Еволюция на износа на българските селско-стопански произведения. // Списание на Българското икономическо дружество, XXVII, 1928, №3, с. 128-144.
Dolinski, N. Evolyutsiya na iznosa na balgarskite selsko-stopanski proizvedeniya. // Spisanie na Balgarskoto ikonomicheskoto druzhestvo, XXVII, 1928, №3, s. 128-144.
11. Долински, Н. Към въпроса коя система за използване на земята е най-подходна за България. // Списание на Българското икономическо дружество, XXVIII, 1929, №5-6, с. 219-231.
Dolinski, N. Kam vaprosa koya sistema za izpolzvanе na zemyata e nay-podhodna za Balgariya. // Spisanie na Balgarskoto ikonomicheskoto druzhestvo, XXVIII, 1929, №5-6, s. 219-231.
12. Долински, Н. Количествен състав на българското домакинство, особено на селс-

- кото. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. II, 1930, с. 1-55.
Dolinski, N. Kolichestven sastav na balgarskoto domakinstvo, osobeno na selskoto. // Godishnik na Vissheto targovsko uchilishte – Varna, t. II, 1930, s. 1-55.
13. Долински, Н. Реформата на икономическата идеология в трудовете на Otm. Spann. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. II, 1930.
Dolinski, N. Reformata na ikonomicheskata ideologiya v trudovete na Otm. Spann. // Godishnik na Vissheto targovsko uchilishte – Varna, t. II, 1930.
14. Долински, Н. Иде ли краят на капитализма? // Философски преглед, II, 1930, №4.
Dolinski, N. Ide li krayat na kapitalizma? // Filosofski pregled, II, 1930, №4.
15. Долински, Н. Бъдещето на дребното селско стопанство. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. III, 1931, с. 1-21.
Dolinski, N. Badeshteto na drebnoto selsko stopanstvo. // Godishnik na Vissheto targovsko uchilishte – Varna, t. III, 1931, s. 1-21.
16. Долински, Н. Кризата в българското селско стопанство. // Списание на Българското икономическо дружество, 1931, №1, с. 25-36.
Dolinski, N. Krizata v balgarskoto selsko stopanstvo. // Spisanie na Balgarskoto ikonomicheskoto druzhestvo, 1931, №1, s. 25-36.
17. Долински, Н. Петилетката и резултатите от едно и половин годишното ѝ приложение. // Списание на Българското икономическо дружество, 1932, №2, с. 102-112.
Dolinski, N. Petiletkata i rezultatite ot edno i polovin godishното y prilozhenie. // Spisanie na Balgarskoto ikonomicheskoto druzhestvo, 1932, №2, s. 102-112.
18. Долински, Н. Организацията на българското земеделско стопанство. Варна: Печатница „Д. Войников“, 1932.
Dolinski, N. Organizatsiyata na balgarskoto zemedelsko stopanstvo. Varna: Pechatnitsa „D. Voynikov“, 1932.
19. Долински, Н. Аграрна политика. Варна: Печатница „Д. Войников“, 1933.
Dolinski, N. Agrarna politika. Varna: Pechatnitsa „D. Voynikov“, 1933.
20. Долински, Н. Реколтите от зърнени храни в България. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. VII, 1935.
Dolinski, N. Rekolтите ot zarneni hrani v Bulgariya. // Godishnik na Vissheto targovsko uchilishte – Varna, t. VII, 1935.
21. Долински, Н. Отразяване на социално-стопанските процеси в основните демографски явления. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. V-VI, 1934, с. 1-41.
Dolinski, N. Otrazyavane na sotsialno-stopanskite protsesi v osnovnite demografски yavleniya. // Godishnik na Vissheto targovsko uchilishte – Varna, t. V-VI, 1934, pp. 1-41.

22. Долински, Н. Проявите на кризата в българското земеделско стопанство. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. VIII, 1936, с. 1-92.
Dolinski, N. Proyavite na krizata v balgarskoto zemedelsko stopanstvo. // Godishnik na Vissheto targovsko uchilishte – Varna, t. VIII, 1936, pp. 1-92.
23. Долински, Н. Земеделието и народното стопанство. // Трудове на Статистическия институт за стопански проучвания при СДУ, 1936, №2-3, с. 61-67.
Dolinski, N. Zemedeliето i narodnoto stopanstvo. // Trudove na Stati-sticheskiya institut za stopanski prouchvaniya pri SDU, 1936, №2-3, pp. 61-67.
24. Долински, Н. Курс по политическа икономия. Варна: Издание на Студентското дружество „Христо Ботев“ при Висшето търговско училище, 1937.
Dolinski, N. Kurs po politicheska ikonomiya. Varna: Izdanie na Studentskoto družestvo „Hristo Botev“ pri Vissheto targovsko uchilishte, 1937.
25. Долински, Н. Новите социално-стопански процеси и идеологии. // Списание на дружеството на завършилите ВТУ-Варна, II, 1937, №3, с. 227-247.
Dolinski, N. Novite sotsialno-stopanski protsesi i ideologii. // Spisanie na družhestvoto na zavarshilite VTU-Varna, II, 1937, №3, pp. 227-247.
26. Долински, Н. Пролетаризирането на българското земеделско население. // Списание на дружеството на завършилите ВТУ-Варна, II, 1937, №2, с. 101-112.
Dolinski, N. Proletariziraneto na balgarskoto zemedelsko naselenie. // Spisanie na družhestvoto na zavarshilite VTU-Varna, II, 1937, №2, pp. 101-112.
27. Долински, Н. Продаването и купуването на земи в България. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. IX, 1937, с. 1-128.
Dolinski, N. Prodavaneto i kupuvaneto na zemi v Bulgariya. // Godishnik na Vissheto targovsko uchilishte – Varna, t. IX, 1937, pp. 1-128.
28. Долински, Н. Теория на конюнктурата като основна проблема в теоретическата политическа икономия (нейната постановка в трудовете на G. Cassel). // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. X, 1938, с. 1-63.
Dolinski, N. Teoriya na konyunkturata kato osnovna problema v teoreticheskata politicheska ikonomiya (neynata postanovka v trudovete na G. Cassel). // Godishnik na Vissheto targovsko uchilishte – Varna, t. X, 1938, pp. 1-63.
29. Долински, Н. Бележки върху стопанската подготовка за война. // Списание на българското икономическо дружество, XXXVII, 1938, №4, с. 215-225.
Dolinski, N. Belezhki varhu stopanskata podgotovka za voyna. // Spisanie na balgarskoto ikonomicheskoto družestvo, XXXVII, 1938, №4, pp. 215-225.
30. Долински, Н. Градинарството в България. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. X, 1938, с. 1-50.
Dolinski, N. Gradinarstvoto v Bulgariya. // Godishnik na Vissheto targovsko uchilishte – Varna, t. X, 1938, pp. 1-50.
31. Долински, Н. Затруднения на земеделието като отрасъл на народното стопанство. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. XI, 1939, с. 1-145.

- Dolinski, N. Zatrudneniya na zemedeliето kato otrasal na narodnoto stopanstvo. // Godishnik na Vissheto targovsko uchilishte – Varna, t. III, 1939, pp. 1-145.
32. Долински, Н. Домашната индустрия у нас. // Економист, II, 1940, №4, с. 515-530.
Dolinski, N. Domashnata industriya u nas. // Ekonomist, II, 1940, №4, pp. 515-530.
33. Долински, Н. В добро или лошо положение се намира скотовъдното ни стопанство, в частност работният добитък? // Списание на българското икономическо дружество, XXXIX, 1940, №4, с. 220-232.
Dolinski, N. V dobro ili losho polozhenie se namira skotovadnoto ni stopanstvo, v chastnost rabotniyat dobitak? // Spisanie na balgarskoto ikonomicheskoto druzhestvo, XXXIX, 1940, №4, pp. 220-232.
34. Долински, Н. Кои са дестинатариите на политиката на дирекцията за Храноизнос? // Економист, II, 1940, №2, с. 212-227.
Dolinski, N. Koi sa destinatariite na politikata na direktsiyata za Hrano-iznos? // Ekonomist, II, 1940, №2, pp. 212-227.
35. Долински, Н. Учението на Валтер Ойкен като нов опит за разрешаването на основните проблеми на икономическото знание. // Архив за стопанска и социална политика, XVI, 1941, №4, с. 231-247.
Dolinski, N. Uchenieto na Valter Oyken kato nov opit za razreshavaneto na osnovnite problemi na ikonomicheskoto znanie. // Arhiv za stopanska i sotsialna politika, XVI, 1941, №4, pp. 231-247.
36. Долински, Н. За преценките в икономическото знание и за политическия характер на икономическата наука. // Економист, III, 1941, №4, с. 385-407.
Dolinski, N. Za pretsenkite v ikonomicheskoto znanie i za politicheskiya ha-rakter na ikonomicheskata nauka. // Ekonomist, III, 1941, №4, pp. 385-407.
37. Долински, Н. Първите ми спомени за училището. // Сборник в чест на проф. Ц. Калянджиев. Варна: Печатница „Изгрев“, 1942, с. 58-64.
Dolinski, N. Parvite mi spomeni za uchilishteto. // Sbornik v chest na prof. Ts. Kalyandzhiev. Varna: Pechatnitsa „Izgrev“, 1942, pp. 58-64.
38. Долински, Н. Уводни бележки в икономическата политика. Варна: Висше търговско училище, 1942.
Dolinski, N. Uvodni belezhki v ikonomicheskata politika. Varna: Visshe targovsko uchilishte, 1942.
39. Долински, Н. Някои основни въпроси, свързани с учението за предприемача. Варна, Печатница „Изгрев“, 1942.
Dolinski, N. Nyakoi osnovni vaprosi, svarzani s uchenieto za predpriemacha. Varna, Pechatnitsa „Izgrev“, 1942.
40. Долински, Н. Петгодишният земеделски стопански план. // Архив за стопанска и социална политика. XVII, 1942, с. 161-179.
Dolinski, N. Petgodishniyat zemedelski stopanski plan. // Arhiv za stopanska i sotsi-

- alna politika. XVII, 1942, pp. 161-179.
41. Долински, Н. Някои основни въпроси, свързани с учението за предприемача. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. XV, 1943, с. 1-92.
Dolinski, N. Nyakoi osnovni vaprosi, svarzani s uchenieto za predpriemacha. // Godishnik na Vissheto targovsko uchilishte – Varna, t. HV, 1943, pp. 1-92.
  42. Долински, Н. По въпроса за земеделските кризи. // Економист, V, 1943, №2-3, с. 81-99.
Dolinski, N. Po vaprosa za zemedelskite krizi. // Ekonomist, V, 1943, №2-3, pp. 81-99.
  43. Долински, Н. Прехраната като задача на стопанската политика. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. XV, 1943, с. 1-38.
Dolinski, N. Prehranata kato zadacha na stopanskata politika. // Godishnik na Vissheto targovsko uchilishte – Varna, t. HV, 1943, s. 1-38.
  44. Долински, Н. Учение за стопанската конюнктура. Варна: Висше търговско училище, 1944.
Dolinski, N. Uchenie za stopanskata konyunktura. Varna: Visshe targovsko uchilishte, 1944.
  45. Долински, Н. Към въпроса за конюнктурната политика. // Годишник на Висшето търговско училище – Варна, т. XVII, 1944, с. 1-167.
Dolinski, N. Kam vaprosa za konyunkturnata politika. // Godishnik na Vissheto targovsko uchilishte – Varna, t. HVII, 1944, pp. 1-167.
  46. Долински, Н. Българското и датското земеделско стопанство. Опит за сравнение. Варна: Държавен университет „Св. Кирил Славянобългарски“, 1946.
Dolinski, N. Balgarskoto i datskoto zemedelsko stopanstvo. Opit za sravnenie. Varna: Darzhaven universitet „Sv. Kiril Slavyanobalgarski“, 1946.
  47. Неновски, Н., Р. Андреев. Българските икономисти за Голямата депресия, София: Стопанство, 2013.
Nenovski, N., R. Andreev. Balgarskite ikonomisti za Golyamata depresiya, So-fiya: Stopanstvo, 2013.
  48. Спасов, Л. България и СССР 1917-1944 г. (политико-дипломатически отношения). В. Търново: Фабер, 2008.
Spasov, L. Valgariya i SSSR 1917-1944 g. (politiko-diplomaticheski otnosheniya). V. Tarnovo: Faber, 2008.
  49. Цонев, Ст., А. Балтаджиева. Проф. Наум Долински (1890-1968). // Известия, 1995, № 1, с. 24-31.
Tsonev, St., A. Baltadzhieva. Prof. Naum Dolinski (1890-1968). // Izvestiya, 1995, № 1, pp. 24-31.
  50. Цонев, Ст., М. Цонева. Проф. Н. В. Долински за стопанската конюнктура. // Годишник на Икономически университет – Варна, 2000, т. 72.
Tsonev, St., M. Tsoneva. Prof. N. V. Dolinski za stopanskata konyunktura. // God-

- ishnik na Ikonomicheski universitet – Varna, 2000, t. 72.
51. Jevons, W. S. *The Theory of Political Economy*. Edited by R. D. Collison Black. Penguin Books, 1970 [1871].
  52. Kopsidis, M., M. Ivanov. Was Gerschenkron right? Bulgarian agricultural growth during the Interwar period in light of modern development economics. *European Historical Economics Society Working Papers in Economic History*, №82, July 2015.
  53. Louzek, M. The Battle of Methods in Economics. The Classical Methodenstreit – Menger vs. Schmoller. // *American Journal of Economics and Sociology*. 2011, Vol. 70, pp. 439-463.
  54. Maki, U. Economic Thought of the Outskirts: Towards a Historiographical Framework for Studying Intellectual Peripheries. // *Research in the History of Economic Thought and Methodology*, Vol. 14, 1996, pp. 307-323.
  55. Menger, C. *Principles of Economics*. Terra Libertas, 2011 [1871].
  56. Mokyr, J. *The Culture of Growth. The Origins of the Modern Economy*. Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2017.
  57. Nenovsky, N. Economic and Social Thoughts of Ivan Pososhkov (1652-1726). ICER (Torino), Working Paper № 02/2010.
  58. Penchev, P. Liberals as protectionist in the European periphery. // *Economic thought and economic policy at the end of 19th and the beginning of 20th century in Bulgaria*. *Economies et Societes, Serie „Histoire de la pensee economique”*, PE, №50, 6/2014, pp. 1009-1036.
  59. Robbins, L. *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*. London: Macmillan Co., Limited, 1932.
  60. Röpke, W. *Crises & Cycles*. London, Edinburgh. Glasgow: William Hodge & Company, Limited, 1936.

**FROM PERIPHERY TO SEMI-PERIPHERY.
NAUM DOLINSKI (1890-1968) IN THE HISTORY
OF BULGARIAN ECONOMIC THOUGHT**

Assoc. Prof. Dr Hist. Sc. Pencho D. Penchev

Abstract

In the study there is made a summary reconstruction of key elements of Prof. Dolinski's scientific work. In this way there is highlighted his place in the history of Bulgarian economic thought. There are also revealed the details of the process of Bulgaria's passing from the intellectual periphery into the semi-periphery with respect to economic research. The academic publications of Naum Dolinski are the ones to be principally credited for the gradual coming out of Bulgarian economic science of the state of being in the periphery and that of imitation. On the other hand they illustrate the fact that during the period after the end of the First World War till the end of the Second World War it has at its disposal the human as well as the scientific potential to begin the process of exiting the intellectual periphery. Due to the political changes in the country in the mid-1940s this process is interrupted and remains unfinished.

Съдържание

Въведение	231
Глава първа. Проф. Наум Долински (1890-1968) – биографични данни и исторически контекст.....	235
Глава втора. Наум Долински и теорията на политическата икономика.....	238
Глава трета. Държава и икономика: теория на стопанската политика	248
Глава четвърта. Изследвания на Наум Долински, посветени на проблемите на българското селско стопанство	257
Заклучение	265
Използвана литература.....	267
Резюме на английски език.....	274